

тема:

**Відбулося
чергове
засідання
Ради адвокатів
України
19 – 21 травня**

с. 3

**Заступник
Голови НААУ,
РАУ Валентин
Гвоздій взяв
участь
у весняній
конференції
ЕСВА**

с. 8

**Дайджест
діяльності
комітетів
та секцій НААУ
за квітень –
травень
2023 року**

с. 11

**Історія
адвокатури:
Адвокат
Андрій Яковлів –
державник,
дипломат,
історик права**

с. 59

АДВОКАТ АНДРІЙ ЯКОВЛІВ — ДЕРЖАВНИК, ДИПЛОМАТ, ІСТОРИК ПРАВА

Валерій Філімоніхін, історик, юрист, учасник Всеукраїнського Проєкту «Історія адвокатури України» Центру досліджень адвокатури і права НААУ, вчений секретар Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили»

Директор канцелярії Центральної Ради, Голова уряду Української Народної Республіки (УНР) в еміграції, міністр юстиції, двічі ректор Українського Вільного Університету, засновник Товариства українських правників у Києві та Музею визвольної боротьби у Празі адвокат Андрій Яковлів (1872 — 1955) належить до когорти видатних українських державних діячів ХХ століття. Його ім'я записане на скрижалях української правничої науки як історика права, автора численних праць з цивільного, звичаєвого, конституційного, торгового, процесуального, порівняльного, морського та річкового права.

Андрій Іванович Яковлів народився у 1872 році у Чигирині у родині губернського секретаря. У 1894 році закінчив Київську духовну семінарію. Правничу освіту отримав на юридичному факультеті Юр'ївського (нині Тартуського, Естонська Республіка) університету.

У 1908 р. А. Яковлів обирає своїм професійним заняттям адвокатуру. У 1913 р. відбувши адвокатський стаж, він стає адвокатом округи Київської судової палати.

У 1910 р. А. Яковлів поступає на службу до Київської міської управи, що відкрило йому можливості до кар'єрного зросту. Протягом 1910 — 1918 рр., він подолав шлях від помічника до головного юрисконсульта Київської міської управи і став відомим адвокатом у місті. Деякий час А. Яковлів навіть був заступником голови та головою Київської колегії адвокатів¹.

Будучи членом Української радикально-демократичної партії (з червня 1917 року — Української партії соціалістів-федералістів (УПСФ)) увійшов до складу

Української Центральної Ради та Комітету Української Центральної Ради. У березні-квітні 1918 р. очолював канцелярію Центральної Ради.

БІЛЯ ВИТОКІВ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВНИЧОГО ТОВАРИСТВА

На той час уже достатньо відомий як адвокат, Андрій Яковлів став фундатором Товариства українських адвокатів, Українського правничого товариства, брав участь в Українському правничому з'їзді 13 — 14 червня 1917 року. Як директор канцелярії УНР очолював кодифікаційний відділ, який здійснював систематизацію законодавства УНР, був серед організаторів Генерального Суду².

Створення Українського правничого товариства відіграло визначну роль у закладенні підвалин національного права. До початку Української революції 1917 — 1921 рр. окремого професійного об'єднання юристів-українців не існувало. Розкидані по всій Росії, значною мірою денаціоналізовані вихованням у російській школі і службою, правники-українці за походженням, переважно, стояли осторонь українського руху. Лише поодинокі патріотично налаштовані особи в той важкий для України час, наскільки це було для них реально можливо, підтримували український національний рух.

¹ Петрик А. М. Андрій Яковлів: інтелектуальна біографія. Дис. к. іст. н.: 07.00.06. Херсонський державний університет. Херсон, 2016. С. 36 — 37.

² Маньгора Т. В. Політико-правові погляди А. І. Яковліва: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01, Київ, 2015. С. 9, 13.

Буквально в перші дні Української революції 1917 — 1921 рр. у київських юристів з'явилась ідея організувати українських правників в окреме правниче товариство, чого вимагали виняткові обставини часу. Ця ідея виявилась надзвичайно слушною. Для її втілення були скликані перші Установчі збори, на них запросили всіх правників, які бажали відродження рідного українського права на Україні. На перші збори прийшло не більше 10 — 15 осіб. Фундаторами Українського Правничого Товариства у Києві стали: М. Ткаченко, В. Войткевич-Павлович, А. Яковлів, Г. Вовкушанський, Ю. Гаєвський, М. Радченко, Г. Лепеха, Ю. Старицький, Васильківський, Федоровський, Сумневич, Пурик, Ганжулевич, Герасимович, Галаган, К. Квітка, О. Мицюк, Росторгуєв, Садовський та Р. Лашенко. Після низки засідань, на яких всебічно обговорювався статут товариства, його текст було узгоджено.

Статут Українського правничого товариства ухвалили на загальних зборах 30 квітня 1917 року. До складу Першої Президії Товариства обрали: М. Ткаченка (голова), М. Радченка та А. Яковліва (товариші голови — заступники), Ю. Гаєвського та Р. Лашенка (члени ради). У другому параграфі статуту зазначалось, що український народ має сам творити власне право. Товариство мало своєю метою поєднати теоретичні та практичні напрацювання для максимального розвитку українського права, всебічно сприяти українізації тогочасного права на Україні, допомагати практичній українізації всіх державних і громадських інституцій, правових засад життя та сприяти встановленню української правничої мови³.

ДИПЛОМАТИЧНА РОБОТА ТА ЕМІГРАЦІЯ

15 квітня 1918 року А. Яковлів виїздив до Відня на чолі дипломатичної місії в Австро-Угорщині. За доби Української Держави очолював департамент міністерства закордонних справ, 1919 року — очільник надзвичайної дипломатичної місії УНР у Бельгії та Нідерландах. Із 1923 року перебував на еміграції в Чехословаччині. Викладав в українських високих школах: у 1923 — 1928 роках — доцент, із 1928 року — професор цивільного права; професор Української господарської академії в Подебрадах, а з 1939 року — виконуючий обов'язки директора Українського наукового інституту у Варшаві. Голова Українського академічного

комітету при Міжнародній комісії для інтелектуальної праці Ліги Націй. У 1945 році виїхав на постійне проживання до Західної Німеччини, згодом — до Бельгії, з 1953 року жив у США.

Як дипломат Андрій Яковлів вважав, що в добу Української революції 1917 — 1921 років змінилося чотири форми державного ладу: автономія на чолі із Центральною Радою, самостійна УНР, гетьманська монархічна держава, радянська республіка у федерації з Росією. Він послідовно обстоював думку, що дві останні є чужими українському народові, оскільки гетьманська держава була створена з допомогою німців, а радянська республіка була окупаційною, організованою за посередництва війська. Жодна з них не була витвором вільної суверенної волі українського народу, який їх не визнав і не прийняв. Єдина держава — Українська Народна Республіка з початку й до кінця була дійсним витвором українського народу. Першочерговим завданням, яке може сприяти незалежності України, правознавець визначив встановлення економічних зв'язків з європейськими державами.

НАУКОВІ ПРІОРИТЕТИ АНДРІЯ ЯКОВЛІВА ЯК ІСТОРИКА ДЕРЖАВИ І ПРАВА

До наукових зацікавлень А. Яковліва-ученого належить дослідження договірно-правових відносин між Україною і Росією після 1654 року. Договір 1654 року в історії державотворення українців і росіян він окреслив як початок творення спільного життя двох різних державних утворень: Української республіки — «Війська Запорізького» (з моменту підписання договору перейменована на «Малоросію») та абсолютної, східного типу монархії — Московського царства («Великої Росії», з початку XVIII ст. перейменована в «Російську імперію»).

Андрій Яковлів проаналізував іноземні впливи на українське право. Він стверджував, що укладення та перероблення Литовського статуту відбувалися під значним впливом старочеського права та чеського ділового мовлення. З чеського права запозичено багато правових норм і юридичної термінології. Відзначав чеські впливи в литовсько-руському процесі. Його перу належить дослідження практики козацьких судів: неправильне тлумачення норм права нефаховими суддями, необмежені свободи змінювати норми

³ Лашенко Р. Українське Правниче Товариство в Києві / Часопис «Правник». Орган Українського Правничого Товариства в Києві. Вересень, 1918 р. № 1. С. 3 — 4, 5 — 7.

одного кодексу на протилежні норми інших кодексів, незнання мови, якою були видані чинні закони, нестача на місцях друкованих видань Литовського статуту й Магдебурзького права для задоволення потреб козацьких судів і населення — усе це спричиняло безлад в козацьких судах.

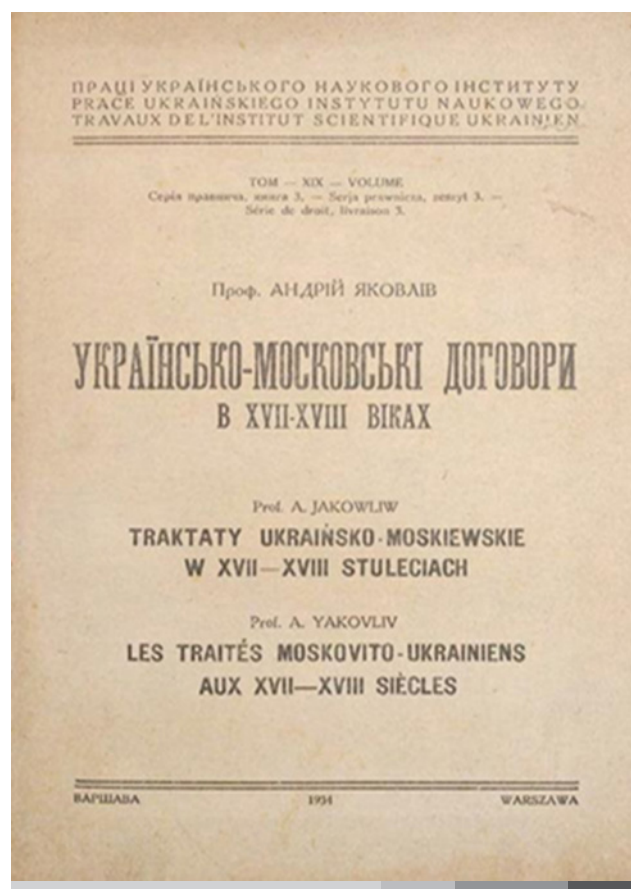
Андрій Яковлів залишив по собі ґрунтовну наукову спадщину, у якій — праці, присвячені українсько-московським договорам часів Б. Хмельницького, І. Виговського та пізнішим, а також проблемам підвалин українського права та впливів на нього чеського та німецького права. Кілька його наукових досліджень мали стосунок до українського законотворення новітньої доби: «Історичні традиції української державності» (Париж — Софія, 1937), «Основи Конституції УНР» (Париж, 1937)⁴.

Однією з головних наукових ідей А. Яковліва було уявлення про українське звичаєве право як про основне джерело права. Вчений розглядав звичаєве процесуальне право, розвиток копних судів в Україні, вплив звичаєвого права на кримінальне право. На його думку, правові звичаї українського народу виникли ще до доби Київської Русі. В первісному періоді правового життя єдиним правотворчим джерелом був сам народ, що встановлював обов'язкові правила життя та поведінки. Першою збіркою звичаєвого права була «Руська Правда», яка використовувалась у Литовсько-Руській державі. «Руська правда», на думку А. Яковліва, є найповнішою і найважливішою історичною пам'яткою найдавнішого звичаєвого права українського народу. Норми давнього звичаєвого права, що використано в змісті Литовського статуту, також властиві правовим нормам Війська Запорізького.

А. Яковлів був одним з найвизначніших учених, котрий вивчав вплив Магдебурзького права на місцеве самоврядування українських містечок. Учений займався дослідженням історії кодифікації українського права. У 1949 році вийшла його монографія «Український кодекс 1743 року «Права, по которым судится малоросійській народъ»».

Як вважав А. Яковлів, основними джерелами Кодексу 1743 року були Литовський статут, «Саксонське зеркало», Магдебурзьке право.

Історіографічна спадщина А. Яковліва не втратила своєї актуальності і сьогодні. Важливим прикладом

цього слугує його фундаментальна праця, присвячена українсько-московським договорам в XVII — XVIII століттях. Зокрема, наданий у цій праці ґрунтовний аналіз двостороннього українсько-московського договору, який отримав назву «Коломацьких статей», ухвалених на Генеральній раді 25 липня 1687 року одночасно з обранням Івана Мазепи Гетьманом України. Фактично у статті 18-й договору вперше у тогочасній історії московсько-українських відносин з'являється указ Гетьманові і старшині про те, що народ малоросійський всілякими мірами і засобами об'єднати з великоросійським у нерозривну та міцну згоду шляхом шлюбів та іншою поведінкою, щоб були під однією царською державою разом на підставі єдиної християнської віри. Також наказ забороняв називати Малоросійський край — Гетьманською державою, а лише Гетьман малоросійський і старшина самодержавної держави, а малоросійський народ є спільним з великоросійським народом.

⁴ Осташко Т. С. Яковлів Андрій Іванович / Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. К.: Наук. думка, 2013. Т. 10: Т — Я. 2013. С. 731 — 732.

З одного боку, Указ уперше констатував існування окремої Української держави під управлінням гетьмана і що населення цієї держави — «народ малоросійський» і має з великоросійським народом лише спільну віру, а з іншого боку, наказувалося, щоб обидва народи були в одній самодержавній царській державі і щоб ніхто не смів і згадувати про окрему Українську державу під управлінням гетьмана.

Указ розв'язував національне питання в напрямку асиміляції, русифікації українського народу. Він лише говорив про тотожність віри москалів та українців і не визнавав національної тотожності. Висновок, зроблений А. Яковлівим на підставі досліджень українсько-московських угод, говорить про те, що з боку України спостерігаються повні лояльність, послух і готовність виконувати всі вимоги Москви, а з боку Москви та її уряду — максималізм у вимогах, всебічне визискування України, її населення, військової сили та економічних ресурсів в інтересах Москви та її агресивної політики,

незаконне розпорядження територією України, повсякчасне порушення її прав і вольностей, забезпечених угодами, дике, брутальне поводження з населенням, гніт і утиски, моральні та фізичні. Наслідком такого вражаючого контрасту у поводженні сторін став конфлікт між Московією та Україною. З точки зору московського уряду — це було «зрадою», «невдячністю» і тому подібне, а з погляду України — це було єдиним можливим способом захисту прав і вольностей Української держави, життя і добробуту населення, збереження її територіальної цілісності⁵.

Свідченням наукового авторитету Андрія Яковліва стало обрання його до Українського наукового товариства в Києві (1907), Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1926), Української Могилянсько-Мазепинської академії наук (1938), Української вільної академії наук.

Помер Андрій Яковлів 14 травня 1955 року в Нью-Йорку. Похований на цвинтарі Сант Баунд Брук.

⁵ Смолій В. А., Ричка В. М. З історіографічної спадщини. Яковлів Андрій. Українсько-московські договори в XVII — XVIII віках // Український історичний журнал. 1994. № 6 (399). С. 126 — 127, 135.